

Trender och vetenskapspolitik

Kuhns paradig – slutet på vetenskap och frihet?

Då **Thomas Kuhn** presenterade sin teori om vetenskapliga paradig så väckte den en hel del irritation (han modifierade senare teorin). Irritationen väcktes av påståendet att vetenskapen både upprätthåller och skapar teorier på sätt som inte kan förstås enbart som en utveckling på en given vetenskaplig rationalitet; det gamla paradigmet och det nya paradigmet kan nämligen inte förstås i samma termer.

De som försvarar den vetenskapliga rationaliteten menar att det Kuhn säger handlar om vetenskaplig praxis och inte om vetenskaplig kunskap. Andra har menat att Kuhn visar att det inte finns någon vetenskaplig rationalitet som är oberoende av mänskligt tänkande.

Det har också sagts att Kuhn visar hur vetenskapen de facto fungerar medan hans rival, **Karl Popper**, mer talar om hur den borde fungera. Om man åter tar Kuhn som ett rättesnöre så är man, sägs det vidare, förlorad. Men man undrar: om nu Kuhn faktiskt beskriver vetenskapens praxis som den är, vad är det då i den som vore så problematiskt som rättesnöre?

Objektivitet och naivitet

Anta att vi alla anser att vetenskapen inte alls kommer närmare sanningen utan, som åtminstone den tidiga Kuhn sade, bara genererar diverse inkompatibla teorier. Hur skulle forskningspolitiken se ut i en sådan värld? Värdet hos en vetenskaplig teori skulle uteslutande avgöras av hur den tas emot av vetenskapssamfundet. Vad skulle då avgöra huruvida vetenskapssamfundet tar emot en teori väl eller inte? Är det inte om teorin ger maximal utdelning i förhållande till vetenskapssamfundets samlade tendenser till både stabilitet och förnyelse? En framgångsrik teori är lagom utmanande; först och främst ska den tilltala de organ som finansierar vetenskaplig forskning. Om begreppet om sanning inte skulle vara centralt i vetenskaplig forskning så skulle kriterierna för framgång bestå i mer "allmänna" bedömningar om vetenskaplig kompetens. De här bedömningarna skulle ha en politisk karaktär. Makthavarna – inte sanningen – skulle helt och hållet bestämma forskningens innehåll.

Det här är förstås tänkt som en kritik av hurudan situationen redan är. Min kritik kunde bemötas så, att man hävdar att forskningen hur som helst alltid måste ledas av institutioner och människor. Naturen beviljar inga stipendier. Mitt sätt att kontrastera vetenskapssamfundet med sanningen bygger, kunde det sägas, på en chimär. Det är människor som måste avgöra hur fruktbar en teori är – naturen kan inte göra det. Att det uppstår misstag och ibland avsiktliga skevheter i bedömningarna är beklagligt men mänskligt.

Den här invändningen har givetvis sina poängar men den missar, händelsevis, något viktigt. Det kan inte förnekas att de som talar för sanningbegreppet ofta talar om vetenskaplig objektivitet på ett naivt sätt, som om en god forskare bara ska ta reda på hur man slår upp i naturens egen och osvikligt sanna bok. Men oavsett det här så gör det en stor skillnad om de som har makten i vetenskapspolitiken är personer som känner sig bundna av idén om en sann teori eller om de är personer som känner sig bundna av vetenskapspolitiska bedömningar. Vad jag menar är att idén om vetenskaplig sanning har konsekvenser för forskningen och för forskningspolitiken.

Vetenskapsmän som utgår från tanken om att vetenskapen frilägger sanningar kommer inte att ge någon större tyngd åt politiska bedömningar utan ignorerar dem. Dessa forskare är inte politiskt korrekta. De mer vetenskapspolitiskt orienterade forskarna åter tenderar givetvis att reagera på motsatt sätt. Det är givet att de senare vinner i det politiska spelet.

Trendens födelse

Politik handlar om att distribuera makt men också om att skapa makt. Då man skapar makt spelar vetenskap och teknologi en avgörande roll. De två utgör – tillsammans med ekonomi –

instrumenten för människans vilja till makt. Det är alltså givet att det finns starka krafter som tenderar att driva forskningen i en sådan riktning som alltigenom definieras av politikernas vilja att skapa makt. Vi ser hur den sociologiserande vetenskapssynen a la Kuhn naturligt lierar sig med ett maktpolitiskt perspektiv.

Kanske har vetenskapsmännen själv grävt sin grav? Kanske sådana doktorsavhandlingar som tämligen litet bidrar med nya vetenskapliga insikter men som i andra avseenden är desto mer välsvarvade ges för stor tyngd? Kanske de mer tafatta försöken att komma nya sanningar på spåren är vetenskapligt sett mer värdefulla? Kanske man uppskattar

”Vetenskapen förlorar sin autonomi, vilket vill säga: sin vetenskaplighet.”

Och om man antar att inget generell sanningbegrepp finns så varför skulle andra hänseenden än de politiska alls beaktas? De som har makten definierar tyngdpunktsområdena och de gör det i en politisk kamp med varandra. Om det blir vanligt att anse att vetenskapens mål utstakas av vetenskapspolitik så kommer vetenskapen att mycket snabbt bestämmas av dagspolitik. Vetenskapen förlorar sin autonomi, vilket vill säga: sin vetenskaplighet.

Vetenskapliga trender uppstår och dör antagligen av många olika orsaker. Trender kan upphöra om man under en längre tid inte når beslut, de kan (som eugeniken) upphöra av rent politiska skäl, och de kan upphöra om viktiga företrädare för dem pensioneras eller dör – eller bara om de av en kollektiv nyck betraktas som omoderna. Dagens vetenskapspolitik dikteras – inte minst i EU – av maktpolitik; av de politiska aktörernas strävan att koncentrera makt.

Om nu ”de flesta” vetenskapsmän och vetenskapsfilosofier menar att forskningens relevans utgår från vetenskapspolitiska faktorer och inte från vetenskapliga sanningar så borde väl – tycks politikerna mena – den här politiska sektorn överlåtas åt politiska experter. Det är det här synsättet som stärker sitt grepp i dag. De vetenskapliga tyngdpunktsområden som stakas ut i EU och i vårt land utgår från maktpolitik (där det ekonomiska primatet är mest påfallande) med alla de kompromisser som politiken med sin uppfattning om korrekthet medför.

En politisk kupp

Jag känner inte till hur vetenskapsmän tänker i de här frågorna men jag föreställer mig att de flesta står för en naiv syn på sanning och realism för att sedan i finansieringssammanhang utnyttja alla de politiska kopplingar som de kan utnyttja för att på så sätt befästa politikens makt. Jag föreställer mig också att den politiska kupp som jag har talat om har varit möjlig därför att vetenskapsmän så ofta hyser så otroligt naiva filosofiska tankar om ”sanning & co”. Deras oförmåga att förstå någonting annat än det som ingår i deras egna forskningsområde har gjort dem till lätta byten för allehanda vetenskapliga administratörer.

de på nya insikter tomma men strömlinjeformade forskningsresultaten och de med administrativ snitsighet gjorda ansökningarna för högt? Kanske man härmed inbjuder de mer administrativt – och därmed politiskt – lagda vetenskapsmännen att med politikernas hjälp ta över universiteten och forskningspolitiken? Kanske man håller på att skapa ett forskningsklimat där den ”galna” vetenskapsmannen inte längre har någon plats; mannen eller kvinnan som av entusiasm för sitt projekt inte ens hittar den rad där han eller hon ska underteckna en ansökan?

En demokratisk fråga

Om vetenskapen styrs så att man låter internt vetenskapliga hänseenden väga lätt och i stället låter politiken avgöra så blir resultatet katastrofalt. Oavsett alla maktaspekter och teknologiska aspekter så har vetenskapen också drivits av en vilja att veta hur naturen fungerar oberoende av oss, det vill säga ”objektivt”. Vilka filosofiska problem den här tanken än är förbunden med så är det den som ger vetenskapen dess vetenskaplighet. Det finns en aspekt på vetenskap där sociologiserandet och politiserandet inte har någon plats – och de tar sig plats bara på vetenskaplighetens bekostnad. I den mån som det här sker så betyder det att vetenskapen blir bara ett instrument för att skapa ekonomisk och teknologisk makt. Vad begreppet ”vetenskaplig sanning” än kan tänkas betyda så står det som en garant för viljan att veta medan det politiskt-sociologiska tänkesättet uppmuntrar till viljan till makt. Att universiteten kämpar för sin frihet – för den vetenskapliga sanningen – är därför också en demokratisk fråga; en fråga om vetandets frihet gentemot makten.

Hannes Nykänen
är forskare i filosofi vid Åbo Akademi
hannes.nykanen@abo.fi

”Kan man tala om ett paradigmskifte inom Din disciplin?”

Pamela Slotte, forskare vid ämnet teologisk etik med religionsfilosofi, Åbo Akademi: **TEOLOGI**

Teologin som vetenskapsgren har genom seklen utvecklats i dialog med den övriga vetenskapliga diskussionen. Den grundläggande förändring, om någon, som ligger närmast till hands att karaktäriseras som ett paradigmskifte vore nog Rudolf Bultmanns så kallade avmytologiseringssträvanden från början av 1900-talet. Förändringen gäller den teologiska vetenskapen, och särskilt exegetiken.

Bultmann talade för ett förhållningssätt till de bibliska texterna, där de skulle studeras som vilka historiska dokument som helst. De skulle undersökas med samma metoder som annan historisk och textkritisk forskning gjorde bruk av. I sig kanske detta inte var så revolutionerande, eftersom metoderna i fråga redan från tidigare var gängse inom den så kallade liberala teologiska forskningstraditionen. Men detta slags sätt att närma sig de bibliska texterna var ändå nytt genom att Bultmann metodiskt anknöt till en hermeneutisk ansats, inspirerad av tänkare som Wilhelm Dilthey och Martin Heidegger. Bultmann talade för en så kallad existentiell interpretation av bibliska texter. Denna slags läsning, som ställer frågor om texternas relevans idag, i den livssituation läsaren befinner sig i et cetera, problematiserar bland annat en teoretisk uppdelning i objektiv kunskap och subjektiv förståelse. Bultmanns idéer väckte uppmärksamhet, och trots kritiska invändningar har de kommit att i en eller annan form omfattas av andra teologer och arbetas in i forskning och undervisning vid de vetenskapliga teologiska institutionerna.

